

»Od delavca do delavca, za boljše življenje«

Intervju z Arminom Salihovićem, aktivistom Nevidnih delavcev sveta

Armin Salihović je aktivist *IWW* (Nevidljivi radnici svijeta – Nevidni delavci sveta – Invisible Workers of the World) in Socialnega centra Rog. Od marca 2008 je eden od ustvarjalcev in voditeljev oddaje *Viza za budućnost*, ki je vsako drugo nedeljo na sporedu Radia študent (89,3 MHz).¹ Oddaja je eno od najpomembnejših orodij *IWW* za samoorganizacijo migrantskih delavcev. Ker jo pripravljajo delavci sveta za delavce sveta, je njeno geslo: »od delavca do delavca za boljše življenje«. Armin v pogovoru pripoveduje tako o izkušnji migrantskega delavca iz Bosne in Hercegovine kot o udejstvovanju v *IWW*: o odločitvi za migracijo, delu in izkoriščanju, iskanju izhoda (pobega), svobodi gibanja, majhnih, vendar pomembnih korakih samoorganiziranja, bojevitemu prizadevanju za boljše življenje.

HAKIMOVA: Povej nekaj o sebi! Kako si prišel v Slovenijo? Kako dolgo že soustvarjaš družbeno bogastvo tukaj? In kaj ti pomeni osebno udejstvovanje v družbenem boju, ki naslavlja vprašanja, ki so neposreden del tvojega življenja?

SALIHIVIĆ: V Slovenijo sem prišel iz Bosne in Hercegovine, iz Kladnja v Tuzlanskem kan-

tonu. Prišel sem tako, da sem se zaposlil v gradbenem podjetju, ki ima sedež v Bosni. To podjetje, ki je izvajalo gradbena dela v Sloveniji, me je poslalo delati na gradbišče v Slovenijo. Za to podjetje sem najprej delal leta 2000, vendar samo šest mesecev. Nato sem službo pustil zaradi nerednega izplačevanja plače in se vrnil v Bosno. V Slovenijo sem se vrnil februarja 2004 preko istega gradbenega podjetja s sedežem v Bosni. Po enem letu sem prešel v slovensko gradbeno podjetje, za katero je moj predhodni delodajalec izvajal storitve oziroma je bil njegov kooperant. Na gradbiščih po Sloveniji sem delal do decembra 2008.

V Sloveniji sem dolgo živel v delavskih domovih. Nekaj dni sem bil v delavskem domu v Mostah, na Ulici Vide Pregarčeve, osem mesecev v paviljonih motela Medno pri Medvodah, kjer so bili življenjski pogoji res nevzdržni. Ker se je plesen razširila po vseh sobah in ni bilo ogrevanja, so nas razselili po raznih delavskih domovih v Ljubljani. Namestili so me v delavski dom na Poljanski 66.

HAKIMOVA: Veliko tvojih prijateljev in sošolcev iz domačega kraja dela v Sloveniji? Dejstvo je, da v Sloveniji dela približno 47.000 ljudi iz Bosne in Hercegovine.

SALIHIVIĆ: Iz moje generacije je ostalo doma v Kladnju mogoče pet do deset odstotkov mladih ljudi. Ostali so odšli v tujino. Spomnim se, kako je odšel moj *komšija*, ki je dobil delovno dovoljenje in dovoljenje za prebivanje preko istega podjetja kot kasneje jaz. Vendar on ni šel v Slovenijo, ampak v Italijo. Iz Italije je nato »pobegnil« v Francijo, kjer je kasneje dobil državljanstvo, pridružila se mu je tudi družina na podlagi pravice do združitve z družino. V moji družini sem prvi zapustil rojstno vas. Za menoj so prišli v Slovenijo še brat, zet in veliko prijateljev. Večina preko istega podjetja.

Preden sem prišel v Slovenijo, sem opravljal razna dela. Po srednji lesarski šoli sem se zaposlil kot mesar, ker so bile tovarne v Bosni, ki so včasih zaposlovale delavce z mojo izobrazbo, zaprte. Pred vojno je bila v Kladnju najbolj raz-

vita lesna industrija v kantonu. Tudi moj oče je v nekdANJI Jugoslaviji delal v tovarni za masivno obdelavo lesa. Po vojni so tovarne propadle. Za mojo generacijo tam ni bilo prihodnosti. Zato smo odšli.

Nisem bil slab učenec, vendar me starši niso mogli finančno podpirati, da bi nadaljeval šolanje. Zato sem po zaključeni srednji šoli moral delati. Ko sem odslužil vojsko, sem leta 1999 večinoma delal v gozdu. Težko je bilo dobiti delo in kaj zaslužiti. Pričel sem razmišljati, da bi odšel iz Bosne. Ena izmed možnosti je bila, da odidem v Italijo in tam delam na črno. Iskal sem kakšne zveze in poznanstva, vendar se mi je ta možnost zdela preveč negotova. Nisem zaupal ljudem, ki naj bi jim plačal, da me pretihotapijo v Italijo. Nato sem slišal za podjetje, ki pošilja delavce v Slovenijo. To se mi je zdelo boljše, kot da bi bil ilegalec. Največ ljudi se odloči za Slovenijo, ker je blizu, lahko se vračajo domov ob vikendih ali vsaj enkrat mesečno. Ogromen delež mladih moških iz Kladnja in okoliških vasi dela v Sloveniji. Ne vem, koliko jih dela v drugih državah. Tisti, ki se niso odločili za Slovenijo, se vračajo domov redkeje, vsake tri ali štiri mesece, nekateri samo enkrat na leto. Delajo v Franciji, na Danskem, v Italiji, Nemčiji in drugod.

HAKIMOVA: Je to edini način, na katerega ljudje iz Bosne prihajajo v Slovenijo, tj. preko podjetij, ki imajo sedeže v Bosni (kooperantov)? Kako to poteka? Tako podjetje razpiše prosta delovna mesta za delo v Sloveniji?

SALIHović: Mnogo mladih pride v Slovenijo na tak način. Obstajajo tudi drugi načini, ki pa so na voljo zlasti tistim, ki premorejo dobre zveze in poznanstva. Večina delavcev pride v Slovenijo preko kooperantov. To so družinska zasebna podjetja, ki imajo sedeže v Bosni. Rekrutirajo mlado bosansko delovno silo in jo pošiljajo v Slovenijo in ostale evropske države. Takšni delavci, ki so zaposleni v podjetju s sedežem v Bosni, dobijo dovoljenje za napoteno delo v Sloveniji. Vsi, ki pridejo v Slovenijo preko kooperantov, delajo na gradbiščih.

Nekoč ta podjetja niso bila tako pomemben dejavnik pobega iz Bosne; če si hotel iz države, si potreboval dobre zveze in poznanstva. Danes je drugače. Takšnih podjetij je vse več, med ljudmi pa je razširjeno mnenje, da jim gre zaupati, saj so njihovi lastniki naši ljudje. V Slovenijo lahko delavec pride tudi tako, da ga rekrutira slovensko podjetje, tj. podjetje, ki ima sedež v Sloveniji. V tem primeru pridobi delavec delovno dovoljenje za sezonsko delo ali dovoljenje za zaposlitev.

Podjetja oglašujejo možnost zaposlitve v Sloveniji po radijskih valovih in drugih množičnih medijih. Ti oglasi so povsod. Organizirajo tudi posebne dogodke oziroma zbiranja, ki se jih udeležuje veliko ljudi. Govorijo jim, da je Slovenija obljubljen dežela. Na tak način uspejo rekrutirati ogromno delavcev. Meni je na primer delodajalec obljubljal, da bom v Sloveniji užival. Dejansko pa sem »užival«

1. radijska emisija
VIZA ZA BUDUĆNOST

Imaš osjećaj, da nemaš dostojnog boravka?
Imaš osjećaj, da je stanarina, koju plaćaš, nepravedna i previsoka?
Imaš osjećaj, da nemaš pravo na privatni život i slobodu udruživanja?
Ako imaš takav osjećaj, poslušaj nas!

NEDELJA, 21.09.2008 U 20:00
NA RADIO ŠTUDENT 89,3 MHz

Socialni center ROG
www.njetwork.org
www.tovarna.org

ROG SOCIALNI CENTER

IWW
INDUSTRIAL WORKERS OF THE WORLD

SHARPO PRESS

tako, da sem delal po dvesto štirideset ur na mesec, pogosto tudi veliko več. Kot kvalificiran delavec in vodja skupine delavcev sem delal za dva evra na uro.

HAKIMOVA: Po dveh letih delovanja Nevidnih delavcev sveta (IWW) migrantski delavci niso več toliko nevidni, kot so bili nekoč. V prizadevanja za pravice migrantskih delavcev v Sloveniji si vključen od začetka. Opiši prve korake tega družbenega boja!

SALIHOVIĆ: Ko sem živel v delavskem domu na Poljanski 66 v Ljubljani, sem spoznal aktivistke in aktiviste Socialnega centra Rog. Zanimalo jih je, v kakšnih razmerah živijo delavci v delavskih domovih. Pogoji so zelo slabi, delavci pa nimajo možnosti, da bi živeli drugje. Sobe v delavskih domovih so majhne in natrpane. V nadstropju živi od trideset do štirideset ljudi, ki skupaj uporabljajo eno kuhinjo, dve stranišči in dve kopalnici. Živel sem tudi že v kleti s trinajstimi tovariši. Imeli smo eno stranišče in tuš kabino, bili smo brez kuhinje. Pravila hišnega reda prepovedujejo lastne električne kuhalnike v sobah, ki bi delavcem omogočili pripravo hrane brez čakanja v vrsti. Ker v sobah niso dovoljeni lastni hladilniki, morajo kupovati hrano vsak dan sproti. Perilo peró na roke. Pozimi je mrzlo, ker delavskih domov ne ogrevajo. Ni dovolj tople vode, da bi se lahko vsi stuširali. Delavski domovi so polni ščurkov. Prostori, ki so bili nekdanj namenjeni druženju, so danes namestitvene sobe s posteljami. Zato v delavskih domovih ni skupnih prostorov za druženje, pogovarjanje, prijateljevanje. V hišnih redih piše, da so obiski dovoljeni le do dvajsete ure zvečer. Če pride kdo na obisk v delavski dom, mora pri vratarju pustiti osebni dokument. Človek, nastanjen v domu, nima svobode, nenehno je pod nadzorom. Gre za svojevrsten zapor. Postelja v domu stane od sto trideset do sto petdeset evrov. Če so v sobi štirje delavci, skupaj plačujejo od petsto do šeststo evrov za sobo. To je ogromno glede na

velikost povprečne sobe v delavskem domu in bivalne razmere. Na trgu najemnih stanovanj v Ljubljani je mogoče dobiti take »luknje« za veliko nižje najemnine. Največji problem je način plačevanja najemnine. Trgajo jo od plač, kar ni prikazano na plačnih listah. Delodajalci nas sicer hočejo preslepiti. Hilda Tovšak, direktorica Vegrada, ki je eno največjih gradbenih podjetij v Sloveniji, je na primer javno izjavila, da delavci v delavskih domovih živijo zastoj.² Resnica pa je, da bivanje v domovih ni brezplačno, ampak zanj delamo. Migrantski delavci delamo od deset do dvanajst ur na dan za res nizka plačila, pogosto delamo ob sobotah in nedeljah. Delodajalci vzbujajo vtis, da so dobri do delavcev, češ da jim dajejo zastoj stanovanja. Dejansko pa prikazujejo najemnine kot svoj materialni strošek in zato plačujejo manj davka. Tako oškodujejo državo in delavce. Ker ne prikazujejo, da smo delavci dejanski plačniki najemnin, znižujejo naše bruto plače, kar pomeni, da plačajo manj prispevkov v pokojninsko blagajno. Delavski domovi so ključni za izkoriščanje in segregacijo migrantskih delavcev.

HAKIMOVA: Na kakšen način ste delavci sodelovali s Socialnim centrom Rog? Najbrž ni bilo preprosto, saj je upravnik delavskega doma na Poljanski 66 skušal preprečiti obiske Rogovcev, tako da je poklical policijo.

SALIHOVIĆ: Konec leta 2007 in na začetku leta 2008 smo organizirali nekaj delavskih skupščin v delavskem domu na Poljanski 66. Udeležili so se jih skoraj vsi stanovalci. Skupščine so bile kar na hodniku in stopnišču, saj v delavskem domu ni nobenega skupnega prostora. Na skupščinah smo skupaj oblikovali prve zahteve IWW. Naslovljene so bile na javno podjetje Snaga d.o.o., ki je lastnik doma. Zahtevali smo izboljšanje pogojev bivanja. Zbrali smo tudi podpise delavcev za prijavo na Zdravstveni inšpektorat RS in Inšpektorat RS za okolje in prostor. Zbiranje podpisov je prekinila policija, ki jo je poklical upravnik delavskega doma. Če se prav spomnim, je

bila zato naslednji dan akcija pred sedežem Snage, kjer je Socialni center Rog s protestom opozoril na nemogoče življenjske pogoje. To je bila pravzaprav prva javna akcija aktivistov Socialnega centra Rog in delavcev. Na tej podlagi je nastal IWW. Sčasoma smo se začeli delavci udeleževati rednih tedenskih sestankov v Socialnem centru Rog in na njih sodelovati. Spomin se, da sem se na začetku udeležil tudi zanimivega predavanja o migracijah cazinskih delavcev, ki ga je organiziral Socialni center. Vsa ta srečanja, druženja, pogovarjanja in skupna razmišljanja so ključnega pomena za družbene boje in gibanja, tudi za IWW. Po dveh letih delovanja lahko rečem, da sem aktivist Socialnega centra Rog in IWW obenem.

HAKIMOVA: Kar si opisal, je bilo del t. i. aktivistične raziskave, v kateri so delavci, aktivisti, raziskovalci, študentje in drugi skupaj raziskovali pogoje dela in življenja migrantskih delavcev v Sloveniji. Začela se je z raziskovanjem pogovov bivanja v delavskih domovih, a se je kmalu razširila na ostale vidike življenja migrantskih delavcev. Povedal si, da migranti delajo od deset do dvanajst ur na dan. Nekoč si tudi omenil, da se na gradbiščih dela pozno v noč, tudi do enih zjutraj. Kako je tolikšno izkoriščanje delavcev sploh mogoče?

SALIHović: Delodajalci zagotavljajo delavcem, ki živijo v delavskih domovih, skupen prevoz na delo. Ko sem sam živel v domu, smo čakali na avtobus tudi do pol ure, ker nismo vedeli vnaprej, kdaj točno bo prišel po nas. Na gradbišče smo se vozili uro in pol v eno smer. Če je delavec zamudil avtobus, si je moral sam plačati prevoz na delo. Ker smo bili odvisni od njegovega prevoza, nam je delodajalec lahko enostavno podaljševal delovni čas. Prevoz je pač naročil kasneje. Spomnim se, kako smo betonirali ploščo v nekem skladišču v Škofji Loki. Investitor je zaukazal, da se betoniranje ne sme prekiniti in da je treba ploščo napraviti do konca. Sicer bi jo betonirali na primer deset ur prvi dan in osem ur naslednji dan, vendar je investitor zahteval, da mora biti beton enoten.

Ker se pri izkoriščanju delavcev ne izbira sredstev, sem tisti dan delal osemnajst ur skupaj. Naslednji dan pa sem moral biti kot po navadi že ob pol šestih zjutraj na avtobusni postaji, da sem bil ob sedmih na delovnem mestu. To se dogaja pogosto in mnogim delavcem.

HAKIMOVA: Delavci ponoči pod žarometi delajo na gradbiščih. Če ne ubogajo, so kaznovani. Poleg tega jim ne plačujejo nadur.

SALIHović: Da, to je pogost prizor. Delavci so pod velikim pritiskom. Delovodja jim reče, da morajo delati do polnoči. Če bi se kdo uprl, bi imel težave. Dobil bi odpoved ali bi ga premestili na drugo delovno mesto, ne bi mu priznali norme, lahko bi dobil vabilo, da se mora zglasiti pred disciplinsko komisijo. Dogaja se tudi, da delavca premestijo v nižji plačni razred. Poznam primer, ko je delavec dobil kazen »šest mesecev minus deset«. To pomeni, da mu je delodajalec šest mesecev trgal deset odstotkov od bruto plače. Ko sem se sam uprl delovodji, ker nisem hotel delati ob sobotah, me je poslal na drugo gradbišče. Rekel mi je, naj se to zmenim z drugim delovodjem. Tudi iz tega gradbišča so me premestili. Nisem hotel slepo ubogati. Če se upreš, te najprej kaznujejo, potem te disciplinirajo.

Z nadurami pa je tako, da na plačnih listah niso prikazane kot nadure, ampak kot materialni dodatek. Iz plačnih list zato ni razvidno, koliko ur delavci delajo, saj delajo veliko več, kot je dovoljeno. Če se ta znesek deli s številom nadur, se izkaže, da je nadura plačana manj od redne ure. Meni so plačevali dva in pol evra za redno uro in le dva evra za naduro. Nadure bi sicer morale biti boljše plačane kot redne ure. Slišal sem tudi, da nekateri delodajalci delavcem sploh ne plačujejo nadur.

HAKIMOVA: Ko je konec leta 2008 izbruhnila ekonomska kriza, so delavcem na gradbiščih povedali, da jim ne bodo plačali po 20 nadur. Kaj je bil razlog temu?

SALIHović: Delodajalci so se odločili, da ne bodo plačali dvajset nadur zaradi krize. Delavcem so enostavno rekli, da jim teh nadur

ne bodo plačali in konec. Vprašal sem, kam bodo šle te ure: bodo prikazane kot zadržane ure, ki jih bo mogoče uporabiti kot dopust, ali jih bodo plačali enkrat v prihodnosti? Odgovora nisem dobil. Dejstvo je, da jih niso niti plačali niti prikazali kot zadržane ure, podjetja so jih preprosto ukradla. Sam sem se takrat odločil, da zastonj ne bom delal, in sem zapustil podjetje. Slišim, da je danes še slabše. Delodajalci so uradno skrajšali delovni čas zaradi krize. Delavci na gradbiščih naj tako ne bi več delali deset do dvanajst ur dnevno, ampak le osem ur. Dejansko pa delavci še vedno delajo več kot osem ur dnevno, vendar jim ne plačujejo nadur. Ne glede na to, koliko ur delavec dejansko naredi, mu delodajalec plača le osnovno število ur. Ko sem bil pred kratkim v delavskem domu, mi je tovariš povedal, da delodajalci zmanjšujejo tudi obseg osnovnega števila ur za deset ur. Delavci tako ne dobijo plačanih desetih ur, četudi delajo poln obseg ur. Januarja so delavcem v nekaterih podjetjih znižali plače za pet odstotkov. Delodajalci vse te ukrepe opravičujejo s krizo. To pomeni, da delavci to krizo plačujejo.

HAKIMOVA: Nesreče in poškodbe na delovnih mestih (posebej na gradbiščih) so med migrantskimi delavci pogoste. V medijih pogosto zasledimo novice o delovnih nesrečah in poškodbah migrantov, zlasti tistih s smrtnim izidom. Kljub temu ostane večina nesreč nevidnih, celo namerno prikritih. V začetku 2009 se je pripetila delovna nezgoda, v kateri je umrl migrantski delavec na gradbišču Celovski dvori na Celovski cesti v Ljubljani. Umrl je osemindvajsetletni Adis Lagundija iz Olova v Bosni in Hercegovini. Malo pred njim sta umrla dva fanta na gradbišču nekje na Primorskem. Zakaj so med migranti delovne nesreče tako pogoste? In zakaj podjetja in njihovi odgovorni zanje ne odgovarjajo?

SALIHOVIĆ: Vsak delavec mora uspešno opraviti izpit iz varnosti pri delu, da bi smel stopiti na gradbišče. Ampak ti izpiti se opravljajo na način, da se delavca kar najhitreje spravi na

gradbišče, četudi skoraj nič ne ve o varnosti pri delu. Tudi sam sem pred nekaj meseci uspešno opravil izpit v podjetju, v katerem se delal. To je izgledalo tako, da smo delavci označevali pravilne odgovore, ki jih je inšpektor za varnost pri delu kar narekoval. Delavci so tako formalno opravili izpit, nič pa se niso naučili o varnosti pri delu. To pomeni, da je podjetje zavarovano, saj se bo v primeru nesreče sklicevalo na to, da je bil delavec malomaren. Podjetje bo trdilo, da je delavec sam odgovoren za nesrečo: ker je opravil izpit, se domneva, da je poznal pravila varnosti pri delu, a jih ni upošteval. Poleg tega so delavci v gradbeništvu nenehno pod pritiskom, da morajo delati posebej hitro, ker je treba delo zaključiti v rokih. Vedno se mudi, zato delaš, četudi si utrujen, delavcev pa je navadno premalo. Delovodje včasih tudi namignejo delavcem, naj zanemarijo varnost pri delu (na primer uporabo varnostnih čelad), saj sploh ni na voljo sredstev za zagotavljanje varnosti pri delu. Tudi v primeru Adisove smrti je podjetje trdilo, da je bil delavec sam odgovoren za nesrečo. Delavci, ki so bili tam, pa so pripovedovali, da usodni jašek ni bil pravilno zavarovan. Kadar se zgodi nesreča pri delu, posebej če se konča s smrtjo delavca, je za prisotne delavce zelo travmatično. Delodajalci pa za to nimajo najmanjšega poslušanja. Ko je Adis umrl, so morali njegovi tovariši nadaljevati z delom na gradbišču, kot da se ni nič zgodilo. Morali so delati, medtem ko so se mrliški oglednik, policija in drugi ukvarjali s truplom. Sramota!

HAKIMOVA: Obstajajo različna delovna dovoljenja za migrantske delavce iz tretjih držav. Delovna dovoljenja so podlaga za pridobitev dovoljenja za vstop v Slovenijo in prebivanje v njej. Sistem delovnih dovoljenj omogoča delodajalcem izkoriščanje migrantov. Kakšna delovna dovoljenja obstajajo? Katera od teh dovoljenj si imel sam? Kakšen je sedaj tvoj status v Sloveniji?

SALIHOVIĆ: Preden sem prišel v Slovenijo leta 2004, sem v Sarajevu preko podjetja, ki ima sedež v Bosni, dobil delovno dovoljenje za

napotnega delavca. To dovoljenje je veljalo eno leto. Dovoljenje za napoteno delo dobijo delavci, ki so zaposleni pri bosanskem delodajalcu, ki izvaja dela v Sloveniji. Napoteni delavci delajo v tujini za delodajalca, ki ima sedež v njihovi državi. Plačo sem dobival na roko (v kuverti) v Sloveniji, prispevke pa je delodajalec plačeval v Bosni. Zdravstveno sem bil zavarovan v Bosni, v Sloveniji pa nisem imel zavarovanja. To je problem, ker napoteni delavci opravljajo nevarna in tvegana dela, pri katerih so nesreče pogoste. Če se jim kaj zgodi, morajo sami plačati za zdravstveno storitev v Sloveniji. Ko sem zbolel, mi je delodajalec sam prinesel zdravilo za prehlad, da ne bi šel v bolnico. Je on moj delodajalec ali zdravnik? Delodajalec nas je delavce kasneje zdravstveno zavaroval kot turiste za tri mesece in nam za to mesečno odtegoval petnajst evrov od plače. Vendar tistim, ki so se poškodovali, v bolnišnicah tega zavarovanja niso priznali in so morali vseeno plačati za bolnišnično oskrbo. Prebivanje na podlagi dovoljenja za napoteno delo se ne všteta v dobo za pridobitev stalnega prebivališča ali osebnega delovnega dovoljenja. Veliko delavcev, ki so prišli v Slovenijo kot napoteni delavci, je bilo premeščenih v slovenska podjetja, tako da so dobili dovoljenja za sezonsko delo ali dovoljenja za zaposlitev. Sam sem dobil enoletno dovoljenje za zaposlitev, nikdar nisem bil sezonski delavec. Dovoljenje za sezonsko delo v gradbeništvu velja do devet mesecev, nato mora delavec zapustiti državo. Šele čez sedem mesecev se lahko vrne kot sezonski delavec. Tudi trajanje dovoljenja za sezonsko delo se ne všteta v obdobje za pridobitev osebnega delovnega dovoljenja ali stalnega prebivališča. Upošteva pa se začasno prebivanje na podlagi dovoljenja za zaposlitev. Problem dovoljenja za zaposlitev, ki traja eno leto in se ga lahko podaljša, pa je, da je to dovoljenje last delodajalca in ne delavca. Delavec z dovoljenjem za zaposlitev ne more zamenjati delodajalca. Če izgubi službo oziroma ga delodajalec odpusti, mu preneha dovoljenje za začasno prebivanje

in mora zapustiti državo. Sam se pridobil že osebno delovno dovoljenje.

HAKIMOVA: Delavec, ki ima dovoljenje za zaposlitev, se ne more prijaviti na Zavod za zaposlovanje, če izgubi službo. Na Zavod se lahko prijavijo zgolj delavci, ki so uspeli pridobiti osebno delovno dovoljenje. Kakšni so pogoji za pridobitev osebnega delovnega dovoljenja? Znano je, da delodajalci ovirajo delavce na poti do pridobitve osebnega delovnega dovoljenja, ki daje migrantskemu delavcu več življenjskih možnosti. Poznaš kakšen primer, ko je delodajalec onemogočal delavcu, da bi izpolnil pogoje za pridobitev osebnega delovnega dovoljenja?

SALIHOVIĆ: Osebno delovno dovoljenje sem pridobil leta 2008. To dovoljenje velja tri leta. Osebno delovno dovoljenje ni vezano na delodajalca in delavcu dopušča, da si poišče drugo službo. Z osebnim delovnim dovoljenjem pridobi delavec prost dostop do trga dela, njegova svoboda izbire je nekoliko večja. Še zmeraj pa migrantski delavec z osebnim delovnim dovoljenjem ni povsem enakopraven s slovenskim in evropskim delavcem, ker je njegovo prebivanje v Sloveniji podvrženo strožjim zahtevam. Delavec lahko zaprosi za osebno delovno dovoljenje, če je pred tem dve leti neprekinjeno delal pri istem delodajalcu na podlagi dovoljenja za zaposlitev in če ima zaključeno vsaj srednjo šolo. Dogaja pa se, da delodajalci zlorabljajo to ureditev. Nekateri kapitalisti so na primer lastniki več podjetij. Če premeščajo delavca iz enega podjetja v drugega, ta ne more izpolniti pogoja dvoletnega neprekinjenega dela pri istem delodajalcu.

HAKIMOVA: Delavci pogosto nimajo lastnega izvoda pogodbe o zaposlitvi. Delodajalci zahtevajo, da podpišejo razne dokumente na hitro, ne da bi jih prebrali in kar na gradbišču. Dokumenti so v jeziku, ki ga ne razumejo. Zato so delavci preslepljeni. Prepričani so, da so ves čas delali za isto podjetje, potem pa se izkaže, da so delali za več podjetij.

SALIHović: Res je. V podjetju, v katerem sem bil zaposlen, smo podpisovali pogodbe in dokumente kar na gradbišču. Ni bilo mogoče dobiti izvoda pogodbe vnaprej, da bi jo v miru prebral ali se celo s kom posvetoval. Delodajalci silijo delavce, naj hitro podpišejo, češ da se mudi, da bo sicer zamudil rok za prijavo delavca, ali pa jih prepričujejo, da gre za nepomemben podpis. Delavci pogosto ne vedo, kaj so podpisali. Šele naknadno se potem izkaže, da so bili na primer zaposleni v raznih podjetjih in da zato niso upravičeni do osebnega delovnega dovoljenja. Dogaja se tudi, da delavci vnaprej podpišejo sporazumne odpovedi, na katerih ni datumov. Ko jih delodajalec odpusti, preprosto vnese datum, delavec pa ni upravičen niti do odpravnine niti do upoštevanja odpovednega roka. Obstajajo tudi primeri, ko delodajalci ponaredijo podpise delavcev, ker računajo na to, da se delavci ne bodo pritožili, prijavi tako dejanje ali vložili tožbe.

V IWW in Socialnem centru Rog smo se srečali s primerom, s katerim smo preko medijev seznanili javnost. To je bil primer Rama Derviševića. Dervišević je delal v Sloveniji misleč, da dela legalno, saj je imel dovoljenje za sezonsko delo in pogodbo o zaposlitvi, ki jo je podpisal delodajalec. Dejansko pa ni bil nikjer prijavljen, delal in bival je na črno. Ker ni prebral pogodbe, ki jo je podpisal, ni vedel, da bo pogodba pretekla kmalu po njegovem prihodu v Slovenijo. Delodajalec mu je dal to pogodbo, da bi ga preslepil, da je z njegovim statusom v Sloveniji vse v redu. Ramo je temu nasedel. Da nekaj ni v redu, se je zavedel takrat, ko je prišla na gradbišče inšpekcija in ga je delodajalec pred njo skril. Dejansko delodajalec zanj ni niti plačeval prispevkov za pokojninsko in zdravstveno zavarovanje niti mu ni priskrbel dovoljenja za začasno prebivanje. Delal je za delodajalca, ki je posredoval delovno silo drugim. Tako je delal za več gradbenih podjetij, med drugimi za ljubljansko Toplarno. Plačo je dobival na roko, nikdar ni videl plačne liste. Če kakšne nadure ni dobil plačane, mu

je delodajalec rekel, da ima dovolj za preživetje ali mu je obljubil, da bo plačal naslednji dan, teden, mesec, kar se seveda nikdar ni zgodilo. Primer Dervišević smo skupaj prijavi Inšpektoratu RS za delo, ki je ugotovil več kršitev delovnopravne ureditve, tudi neplačevanje prispevkov v primeru več delavcev. Primer je preiskovala tudi Davčna uprava RS.

HAKIMOVA: Primer Ramo Dervišević je razkril, da veliko delodajalcev ne plačuje prispevkov za pokojninsko zavarovanje. Ali je delodajalec plačal prispevke, se uradno preverja po enem letu, ko delodajalec zaprosi za podaljševanje dovoljenja za zaposlitev.

SALIHović: Da bi pripeljal delavca v Slovenijo, mora delodajalec z njim podpisati pogodbo o zaposlitvi. To je podlaga za izdajo delovnega dovoljenja in dovoljenja za prebivanje. Tako je prišel v Slovenijo tudi Dervišević, vendar ga delodajalec ni prijavil in zanj ni plačeval prispevkov. Trik je v tem, da se preverja, ali je delodajalec plačeval prispevke za delavca šele po enem letu, če se delodajalec odloči, da zaprosi za podaljšanje delavčevega dovoljenja za zaposlitev. Takrat mora delodajalec dokazati Zavodu za zaposlovanje, da je plačal prispevke. Pri delavcih, ki se jim izteče dovoljenje za sezonsko delo, in pri delavcih, za katere delodajalec ne zaprosi za podaljšanje dovoljenja za zaposlitev, pa takega uradnega preverjanja ni. Taki delavci mnogokrat zapustijo državo, ne da bi vedeli, da delodajalec zanje ni poravnal prispevkov.

V številnih pogovorih z delavci smo v IWW ugotovili, da je neplačevanje prispevkov pogosto. Zato svetujemo delavcem, naj sami preverjajo na Zavodu za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, ali delodajalci zanje plačujejo prispevke za pokojninsko zavarovanje. Tako delavci vzamejo lastne usode v svoje roke in lahko v primeru neplačevanja prispevkov pravočasno ukrepajo in zaščitijo svoje interese.

HAKIMOVA: Število izdanih dovoljenj za napoteno delo in dovoljenj za zaposlitev se vsako leto določi s kvoto, ki jo sprejme Vlada. Osebna

³ Glej *Izjava proti novi uredbi o kvoti delovnih dovoljenj za tuje delavce* v tej številki.

⁴ Glej *Izhodišča in zahteve IWW* v tej številki.

delovna dovoljenja niso del kvote. Kvota se je v preteklih letih povečevala, v letu 2009 pa je bila precej zmanjšana. IWW in Socialni center Rog sta nasprotovala predlogu vladne uredbe, ki je določila kvoto za leto 2009.

SALIHović: Leta 2008 je kvota zajemala 32.000 delovnih dovoljenj, letos pa le 24.000 dovoljenj. Ko je prišel predlog kvote za 2009 v javnost, je IWW pripravil tiskovno konferenco v Socialnem centru Rog. Javno smo nasprotovali zmanjševanju števila vseh delovnih dovoljenj v letu 2009.³ Vlada mnenja delavcev ni upoštevala in je vseeno sprejela zmanjšano kvoto. Problem pa ni le obseg kvote, ampak tudi to, da se je razmerje med posameznimi vrstami delovnih dovoljenj znotraj kvote močno spremenilo na škodo delavcev. Leta 2008 je bilo v kvoti, ki je obsegala 32.000 delovnih dovoljenj, 21.000 dovoljenj za zaposlitev. Prebivanje na podlagi dovoljenja za zaposlitev se všteva v obdobje za pridobitev dovoljenja za stalno prebivanje in osebne delovne dovoljenja. Leta 2008 je bilo v kvoti 8000 sezonskih dovoljenj. Prebivanje zaradi sezonskega dela se ne všteva v obdobje za pridobitev dovoljenja za stalno prebivanje in osebne delovne dovoljenja. Leta 2009 je bila kvota sestavljena povsem drugače. Delež sezonskih dovoljenj in dovoljenj za zaposlitev je bil skoraj izenačen. S povečevanjem deleža sezonskih delavcev se vse več migrantom onemogoča, da bi izpolnili pogoj petletnega neprekinjenega prebivanja v Sloveniji, na podlagi katerega lahko zaprosijo za dovoljenje za stalno prebivališče. Otežuje pa se jim tudi pridobitev osebne delovne dovoljenja, saj mora biti delavec dve leti neprekinjeno zaposlen pri istem delodajalcu na podlagi dovoljenja za zaposlitev, da lahko zaprosi za osebno delovno dovoljenje. V IWW (na primer v Izhodiščih in zahtevah IWW⁴ ali v peticiji, ki so jo delavci množično podpisovali) nenehno poudarjamo, da sta kvotni režim ter sistem delovnih dovoljenj in dovoljenj za prebivanje vzroka slabih življenjskih in delovnih razmer migrantskih delavcev.

HAKIMOVA: Kako bi pojasnil dejstvo, da večina migrantskih delavcev v Sloveniji prihaja iz Bosne in Hercegovine in ostalih držav nekdanje Jugoslavije? Zakaj jih toliko dela na gradbiščih? Tudi sam si vrsto let delal na raznih gradbiščih. Ali to res pomeni, da ste Bosanci dobri *građevinci*?

SALIHović: Jaz sem enostavno hotel ven iz Bosne, ni mi bilo važno, kako. Ne vem, ali so Bosanci dobri *građevinci*, imajo pa veliko domišljije. To je razvidno iz hiš, ki se gradijo v Bosni, ki so raznih barv in oblik (smeh). Mislim, da večina išče načine, kako pobegniti iz Bosne. Žal je delo v Sloveniji, zlasti v gradbeništvu, možnost, ki je dostopna največ ljudem. Ampak to ne pomeni, da smo sposobni zgolj za tovrstna težaška in nekvalificirana dela. Dejstvo, da sem delal na gradbišču, ne pomeni, da sem se za to prostovoljno odločil. Ko sem prišel v Slovenijo, nisem pričakoval tolikšne prisile in tolikšnega izkoriščanja. Pred tem nisem delal v gradbeništvu. V Bosni sem opravljal razna dela ob predpostavki, da je vsako delo, ki sem se ga naučil dobro opravljati, dobro zame. V Sloveniji je drugače. Delavci so povsem odvisni od delodajalcev, ki odločajo o njihovem delu in življenju.

Slovenski sindikalisti trdijo, da so Bosanci dobri gradbeni delavci. To je zgrešena trditev. Statistično dokazano dejstvo sicer je, da večina Bosancev, ki delajo v Sloveniji, dela težka fizična dela. Vendar je razlog v temu, da se ne smejo zaposliti v drugih poklicih, četudi imajo zahtevano izobrazbo. Delovna dovoljenja so vsaj prvi dve leti, ko pride delavec v Slovenijo, last delodajalcev. Kdor dve leti dela na gradbišču, težko najde službo drugje. Sporočilo stroge in selektivne migracijske politike je: če nočeš delati na gradbišču, se kar vrni v Bosno!

HAKIMOVA: Opisal si namerno usmerjanje migrantov iz Bosne in Hercegovine v določene slabo plačane in težke poklice, zlasti v gradbeništvu. To je strašno sistemsko nasilje. Zakaj delavci prihajajo delat v take razmere?

SALIHović: Spomnim se prijatelja iz Stupara, ki je zapustil Bosno pred mano. Klicali smo ga Šećo. V Sloveniji je živel v sobi delavskega doma, v kateri je njegov oče dočakal penzijo. Sin je nasledil očeta tako na delovnem mestu kot v sobi delavskega doma. Že v nekdanji Jugoslaviji je veliko Bosancev prihajalo zaradi dela v Slovenijo. Ta migracijska pot obstaja desetletja. Delavci iz Kladnja in okolice, ki so odšli v Slovenijo v času Jugoslavije, niso bili kvalificirani delavci in so že tedaj v glavnem našli delo v gradbeništvu. Po razpadu Jugoslavije in vojni je bosansko gospodarstvo propadlo. Podjetja in tovarne so zaprli, delovnih mest ni bilo na voljo. Gospodarske razmere v Bosni so še vedno zelo slabe. Zato se mladi ljudje odločijo za migracijo. Na tak način pobegnejo od brezposelnosti in sploh od brezperspektivnosti. Upajo, da jih čaka v Sloveniji boljša prihodnost. Žal pa je sistem zaposlovanja in dela tujcev v Sloveniji tak, da mladim iz Bosne veliko vzame in nič ne da v zameno. Meje sistematično zapirajo možnosti za boljše življenje množicam ljudi, kar ni pošteno. Poleg tega si ljudje želijo v tujino iz različnih razlogov, ne zgolj zaradi zaposlitve. Želijo si potovati, spoznavati ljudi, zamenjati okolje, preprosto videti svet. Zaradi nepropustnosti meje, ki obdaja Bosno in Hercegovino, so vse te želje težko uresničljive.

HAKIMOVA: Sam več ne delaš v gradbeništvu. Si imel težave, ko si iskal zaposlitev zunaj gradbeništvu? Kakšno je tvoje življenje zdaj? Kaj bi po tvojem mnenju izboljšalo položaj migrantskih delavcev?

SALIHović: Gradbeništvu sam zapustil iz več razlogov. V petih letih, kolikor sem delal v gradbeništvu, sem najmanj desetkrat zaprosil za izobraževanje oziroma dokvalifikacijo. Prošnjam niso ugodili. Poleg tega nisem imel nobenega prostega časa. Delo na gradbišču človeka izčrpa, delati mora ob vikendih in praznikih, ni zaželeno, da koristi dopust. Razen osem ur, ki jih ima za spanje, nima časa zase. Povrhu vsega se ta trud ne izplača. Nekoč sem naredil tristo dvajset ur, pa sem prejel le petsto

evrov plače. Zato sem se odločil, da se tega ne grem več. Nisem se več hotel dokazovati, da sem dober delavec, zahteval sem več prostega časa. Zato sem nekaj časa vztrajal, da sem delal zgolj osnovni obseg ur in nič več. Ampak so me takoj označili, da sem slab delavec. Danes je delavcem na gradbiščih še težje zaradi krize. Ko sem izpolnil pogoje za pridobitev osebnega delovnega dovoljenja, sem zaprosil zanj in ga tudi dobil. Z osebnim delovnim dovoljenjem sem pričel aktivno iskati drugo službo. Ko sem jo našel, sem zapustil gradbišče. Najti drugo službo je bilo težko, ker sem imel veliko let delovnih izkušenj v gradbeništvu. Vendar mi je uspelo. Služba, ki jo imam trenutno, ni moja sanjska služba, vendar so pogoji dela boljši. Izselil sem se iz delavskega doma. Živim v najemniškem stanovanju z nekaj sostanovalci. Za najemnino plačujem približno toliko, kolikor so mi odtegovali od plače za posteljo v delavskem domu. Seveda je življenje v stanovanju, kjer imam lastno sobo, mnogo boljše. Danes živim veliko bolj kakovostno kot pred kakšnim letom, ko sem še delal na gradbišču.

Če je delavec močno odvisen od delodajalca, pristane na vse. Delodajalec pogosto grozi delavcu, da mu bo odvzel delovno dovoljenje, kar za migranta pomeni, da mora zapustiti državo. Osebno delovno dovoljenje to močno odvisnost nekoliko razrahlja, saj si končno lahko poišče drugega delodajalca ali obstoječemu delodajalcu zagrozi, da si bo našel službo drugje, če ne izboljša pogojev dela. Osebno delovno dovoljenje omogoči delavcu bistveno boljše življenje, saj ima na voljo več možnosti. Vendar tudi obstoječa ureditev osebnega delovnega dovoljenja in izdajanja dovoljenj za prebivanje ni dobra. Zato je ena od zahtev IWW, da bi imeli migrantski delavci prost dostop do trga dela in da posledično ne bi bili tako močno odvisni od delodajalcev. Delavci bi morali biti enakopravni ne glede na državljanstvo. Če bi imeli migrantski delavci prost dostop do trga dela že ob prihodu v državo, bi si lahko izpogajali boljše pogoje dela od teh,

v katerih delajo in bivajo sedaj. Lahko bi zahtevali enake pogoje, kot veljajo za slovenske državljane, tj. plačan dopust, plačani prispevki, regres, plačane nadure, pravico do bolniškega staleža ipd. Lahko bi torej udejanjili ali zahtevali spoštovanje pravic, ki jim pripadajo, vendar jih sedaj delodajalci sistematično kršijo.

HAKIMOVA: IWW ima lastno radijsko glasilo. To je oddaja Viza za budućnost, ki jo poslušamo vsako drugo nedeljo ob 20h na Radiu študent. Oddaja je namenjena informiranju delavcev, njihovemu povezovanju in organiziranju. Sam si eden od špikerjev in soustvarjalcev oddaje. Si imel že prej kakšne izkušnje z ustvarjanjem medijskih vsebin? Kako se počutiš kot del ekipe, ki ustvarja radijsko oddajo? Kakšno je tvoje mnenje o pomenu oddaje? Kako so oddajo sprejeli delavci, katerim je namenjena?

SALIHović: Oddaja Viza za budućnost je nastala zaradi potrebe po širjenju idej IWW, spodbujanju samoorganiziranja delavcev in njihovemu opolnomočenju. Oddaja je orodje ne samo širjenja informacij, ampak organiziranja. Spomnim se, kako smo na eni od delavskih skupščin prišli do ideje, da bi imeli radijsko oddajo. Razpravljali smo, kako bi se oddaja imenovala. Eden od delavcev je predlagal, da bi se imenovala Viza za budućnost. Predlog se nam je zdel odličen, čeprav smo naknadno ugotovili, da obstaja nanizanka z istim naslovom. Z oddajo želimo informirati delavce in širšo javnost, spodbujati komunikacijo in povezovanje med delavci. Zato je oddaja kontaktna, delavci lahko pokličejo po telefonu in v eter povedo, kaj mislijo in kaj se jim dogaja.

Osebnostno mi ustvarjanje oddaje pomeni ogromno. Prej mi nikdar ni padlo na pamet, da bi se ukvarjal z radijem, kaj šele, da bi vodil oddajo. Pot od ideje, da bi imeli oddajo, do izvedbe je zahtevala nekaj truda in udejstvovanja. Potrebno je bilo na primer posneti tri jingle. Hoteli smo posneti take jingle, da bi delavci prepoznali, da je ta nova oddaja namenjena njim. Zato smo se odpravili na gradbišče in posneli hrup, ki ga povzročajo stroji, orodje, govorjenje delavcev, kričanje delovodij. Nato smo napisali scenarije. Jingle smo najprej amatersko posneli kar v Socialnem centru na diktafon. Veliko smo se presmejali, ker smo se stalno motili pri branju teksta. Nato smo odšli na radio in posneli jingle s pomočjo radijskih mojstrov z Radia študent. Takrat sem bil prvič na radiu. Če se prav spomnim, smo morali snemanje velikokrat ponoviti, da je bil rezultat zadovoljiv. Te jingle še vedno vrtimo.

Kolektiv Radia študent nas je lepo sprejel. Razkazal nam je prostore, studio, glasbeni arhiv. Vsi ti ljudje in stvari, s katerimi se ukvarjajo, so bili zame nekaj novega in nadvse zanimivega. Čeprav so vedeli, da nimamo pojma o radiu in ustvarjanju oddaj, so začutili, da nas vodi močna želja. Želja, da javno spregovorimo in se vzdignemo iz nevidnosti. Prva oddaja je bila na sporedu marca 2008. Oddaja je bila najprej na sporedu enkrat mesečno, od novembra 2008 pa dvakrat na mesec, vsako drugo nedeljo. Želja IWW je, da bi bila oddaja prepoznavna med delavci, da bi jo vzeli za svojo. Zato pred skoraj vsako oddajo izdelamo letake ali posebne nalepke, s katerimi pozivamo delavce po delavskih domovih, naj poslušajo oddajo.

